

Crítica

Mai no és tard si arriba

PAREMIOLOGIA CATALANA COMPARADA

SEBASTIÀ FARNÉS

EDICIÓ A CURA DE JAUME VIDAL ALCOVER, MAGÍ SUNYER I JOSEP LLUÍS SAVALL
AMB LA COL·LABORACIÓ DE JOSEP M. PUJOL
ED. COLUMNNA
BARCELONA, 1992

Al·leluia! Per fi ha sortit el primer volum de la *Paremiologia catalana comparada* (PCC), de Sebastià Farnés. Els que l'esperàvem, ens en felicitem i ens disposem a parlar-ne.

Els diccionaris defineixen el mot *parèmia* fent-lo sinònim de *proverbi*; però potser caldrà dir que el seu significat és una mica més ampli. Segons Sebastià Farnés, hi hauríem d'incloure, en l'accepció del concepte, a més dels proverbis, els adagis, els refranys, els aforismes, les sentències, les referetes, els ditxos (a Alcover diem allò d'*un ditxo m'han ditxo*), les màximes, etc., i fins i tot les frases fetes i els modismes. Així doncs, una paremiologia serà un aplec de parèmies i, per tant, de totes aquestes formes esmentades, en les seves versions popular i culta.

La majoria de diccionaris d'una llengua, amb més o menys prolitxat, recullen parèmies. I, almenys des del segle passat, pel que fa al català, alguns d'aquests diccionaris inclouen apèndixs amb refranys i altres formes parentes. Un dels més antics aplecs de refranys catalans data de 1831. Des d'aleshores, com diríem en parlar parèmic, ha plogut molt i han aparegut una gran quantitat de refranys de tota mena, la majoria de caràcter divulgatiu, curiós, escolar, o bé cercant l'equivalència amb el castellà (per no caure en allò que feia tanta gràcia a La Trinca, quan cantaven que *el coche le hace higo* o que *feia un pedo como una bellota*), o encara alguns de caràcter local o temàtic.

El 1913 va aparèixer un volum titulat *Assaig de paremiologia catalana comparada*, del qual era autor l'advocat Sebastià Farnés. La principal característica d'aquell recull de parèmies era la seva extensió, ja que el volum només aplegava, en ordre alfabètic, fins al mot *amich*. Un altre tret remarkable era el caràcter *comparat* del recull, acarant les parèmies cata-

lanes, amb les seves variants, a parèmies paral·leles d'altres llengües, bàsicament castellà, llatí i francès, però també provençal, portugués o italià. Sebastià Farnés, nascut el 1854, havia començat la seva afició a arreplegar refranys devers els 16 anys; i va continuar fent-ho fins a la mort, esdevinguda el 1934. El volumet de 1913,

ria del fons, que sabia valorar-ne el contingut i que va remoure cels i terra fins a aconseguir-ne el finançament. Un equip animat per Jaume Vidal Alcover i constituït corporalment per Magí Sunyer i Josep Lluís Savall, als quals cal afegir la col·laboració esporàdica de Josep M. Pujol, ha dut a terme la feina de preparar l'edició de la

tes altres obres, ja siguin diccionaris paremiològics de caràcter didàctic, o bilingües, o ideològics i, naturalment, enriquirà notablement tots els altres diccionaris generals que es facin -no tan sols de la llengua catalana- i els repertoris lexicogràfics de caràcter temàtic que s'emprenguin. Un exemple: el DCVB recull, sv *aigua*, un total de 24 refranys que s'hi relacionen; la PCC, en canvi, en recull 232. Aneu-li al darrere!

Cal tenir present, és cert, que la feina -sobretot si la veiem amb ulls de 1993- només està mig feta, com totes les feines mastodòntiques. Recordem que és l'obra d'una sola persona i, per tant, cal calcular que molt de material paremiològic, sobretot el que ha estat exhumat amb posterioritat a la mort de l'autor, no hi és inclòs. Així, per exemple, l'enquesta oral està força limitada geogràficament. Era impossible, d'altra banda, que l'autor buidés tota la literatura catalana. De la trilogia de Josep Pin i Soler, una obra amb força riquesa paremiològica, només empra el volum titulat *Jaume*. Diu Pin, a *La família dels Garrigas*: "Ja ho diu el ditxo -feu sentenciosament lo Cuca: *A sants i a minyons/ no prometis que no els dóns*". Tampoc no devia conèixer, Farnés, els llavors inèdits *Refranys, Ditxos i Modismos Mallorquins*, recollits per Bartomeu Marroig. I després hi ha el problema de la mort: Farnés no va ser a temps, just que li va anar!, de llegir el treball de F. de B. Moll sobre els refranys del *Tirant*, publicat el 1933; o les parèmies tortosines recollides per Joan Moreira, publicades el 1934 mateix; o les *Locucions tòpiques valencianes*, publicades per Sanchis Guarnier el 1936; o el *Refraner (sic) català de la comarca de Tortosa*, d'Enric Bayerri, publicat entre 1936 i 1979. Tampoc, òbviament, Farnés no podia conèixer el vocabulari dels pescadors de Cambrils, de J.L. Savall, precisa-

La PCC serà la mare de moltes altres obres, ja siguin diccionaris paremiològics de caràcter didàctic, o bilingües, o ideològics i, naturalment, enriquirà notablement tots els altres diccionaris generals que es facin -no tan sols de la llengua catalana- i els repertoris lexicogràfics de caràcter temàtic que s'emprenguin.

però, no va tenir continuïtat i, així, Farnés va deixar un capital inèdit format per 154 carpetes, amb un total d'unes 30.000 fitxes parèmiques (i ara em comuniquen els filòlegs que han tingut cura d'aquesta edició que ha estat localitzada una altra col·lecció de parèmies del mateix autor, igualment voluminosa).

La cultura catalana té coses com aquesta. D'una banda, ens sorprèn amb obres gegantines, com el *Diccionari Català-Valencià-Balear*, el *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana* o, en curs de publicació, l'*Onomasticon Cataloniae*. Però, per altra banda, ens aclapara quan comprovem que obres d'una magnitud com la que comentem puguin restar inèdites i a penes consultades durant tantes dècades. Si al capdavant l'obra ha iniciat el seu curs de publicació, dividida en vuit volums, es deu en molt bona part a l'interès de la néta de l'autor, Maria Aurèlia Capmany, diposità-

PCC, que ha comptat amb ampli suport institucional. Ara que tenim el primer volum a les mans, amb el segell de la casa Columnna, podem adonar-nos més del seu abast, utilitat i vàlua.

L'abast el copsem només comptant que, aquest volum que recull tan sols la lletra A, s'allarga per més de 800 pàgines, en què aplega 2.466 parèmies, algunes de les quals amb gran nombre de variants, com aquella que diu: *Per l'abril, no te'n toquis fil*, amb 29 variants catalanes, 35 de castellanès, una de llatina, set de portugueses, tres d'italianes, una de basca, tres d'occitanes, dues de franceses i una de veneciana! Qui en dóna més? D'aquella altra que diu: *Si l'arc de Sant Martí/ surt al matí,/ la pluja és aquí;/ si l'arc de Sant Martí/ surt al vespre,/ la pluja ja està llista*, Farnés en dóna ni més ni menys que 51 variants catalanes, a més de 29 en altres llengües.

Pel que fa a la utilitat, penso que la PCC serà la mare de mol-

ment una de les persones que han tingut cura de l'edició de la PCC, en la qual també es recullen una bona colla de parèmies. I, lògicament, tampoc no hi poden ser incloses aquelles parèmies originades coetàniament o posteriorment a l'autor. Així, per exemple, hi ha *Alt com el campanar de Reus* (qualsevol dirial!), *Alt com un Sant Pau* o *Alt i prim com Sant Fermí*, però en canvi no hi ha *Alt com el Gurugú*: el Gurugú és una muntanya del Marroc i aquesta expressió va originar-se arran de la guerra d'Àfrica, de manera que Farnés ho tenia molt just, per recollir-la, ja fos com a tradició oral o escrita (jo l'he sentida al Pinell de Brai). El mateix podem dir de les parèmies que ha originat la cultura moderna, o que ens han vingut de l'exterior, a través de conductes com la música, la televisió o el cinema, amb especial èmfasi en el món de la publicitat, essencialment parèmic, i que nosaltres hem adaptat i/o adoptat: *L'aigua és vida*, *L'arruga és bella*, *Ningú no és perfecte*, *Els homes les prefereixen rosses*, *Al pa, pa i al vi, vi*, *Qualsevol nit pot sortir el sol*, *Tarragona m'esborrona*, etc. Amb això vull dir que la PCC no és la Paremiologia que hauria estat si s'hagués fet avui. Però de totes aquestes mancances no en tenen la culpa l'autor ni els responsables de l'edició (per a tots ells, en qualsevol cas, el mèrit). La culpa, si cal imputar-la,

és del retard amb què ha estat publicada l'obra, retard de què cal responsabilitzar primer a una cultura oficial catalana que no va afavorir gens el seu autor i, després, a la guerra i les seves conseqüències, que van convertir la possibilitat d'una edició tan ambiciosa en una quimera.

D'altra banda, la PCC no és ben bé un diccionari paremiològic. Els diccionaris solen dur o bé els significats de les paraules, o bé l'equivalència en altres llengües (o en la mateixa, si es tracta d'un diccionari de sinònims). La PCC el que fa és recollir les parèmies, ordenar-les segons un criteri (l'alfabètic de la primera paraula important), acurar-les a totes les variants i equivalències en altres llengües, donar-ne totes les referències possibles i, de tant en tant, fer-ne comentaris i retreure els que hi fan altres autors. Sovint, aquests comentaris delaten la ideologia de l'autor, com quan, referint-se a *Al cap de l'any*, *el mosso té les manyes de son amo*, diu: *em sembla una traducció massa servil del castellà* (p. 579). De vegades marca distàncies amb altres investigadors, com quan a la parèmia A1733 retreu la interpretació que en dona Joan Amades. En general, però, la PCC és, sobretot, un gran magatzem o, si es vol, un arxiu, terme que s'adiu molt més amb el tarannà dels folkloristes de l'època de Farnés. Precisament perquè és un

arxiu, es revela més clara la utilitat de l'obra i el fet que podrà ser emprat com a material de base per a molts altres treballs. Qui faci una toponímia o una monografia sobre la vila d'Alcover (és el meu cas) veurà com aquí en són recollides quatre parèmies, amb onze variants. Qui es dediqui a la devoció a Sant Antoni, en troba 28, amb 68 variants. Qui fa el lèxic de l'apotecari, hi troba 6 parèmies amb 28 variants, en què els que s'emporten la palma són els de Padró, Olot i Tarragona. Amb la crisi de l'avellana, potser algú es decidirà a recollir-ne el bagatge lingüístic, abans que l'activitat no desaparegui del tot. Farnés ens dona algunes parèmies avellaneres, com la que diu: *L'avellana al foc, tant la pot lo foc tocar fins que estufa*, treta ni menys ni menys que d'Eiximenis; *Plena o no plena cull l'avellana per Santa Magdalena* -que jo he sentit sempre dir amb la variant *Per Santa Magdalena, l'avellana és plena*, paral·lela a una altra que també he sentit sempre: *Per Sant Roc, l'avellana cau del floc*; *Si vols quedar bé i donar poc, dona avellanes en floc*; *L'Aleixari i Castellvell, terra de molta avellana*; i el següent advertiment: *Any d'avellanes, any de casaments*, que, segons Farnés, podria venir del francès i haver estat produït per la similitud entre *noisettes* i *nocettes*. A totes aquestes, naturalment, ara hi podríem afegir la

que diu: *L'avellana és cosa sana*. Ens trobem, doncs, davant d'una muntanya d'informació. Probablement, els centenars de persones que la consultaran hi trobaran errors, mancances, dificultats. És lògic, en una obra d'aquesta magnitud, feta amb tan poca infraestructura. Una parèmia coneguda, més aviat un consell, que ni la PCC ni el DCVB no recullen, és aquella que diu que els arbres no ens han d'impedir de veure el bosc. En aquest cas, el bosc és ufanós, esplèndid, feraç. Si s'hi detecten errors, de vegades simplement mecànics, imputables a les particularitats de la producció editorial (presses, estalvi, etc.) potser a l'últim volum podrà posar-s'hi una fe d'errades. El que sí que em sembla que resultaria força útil, i brindant la idea als responsables de l'empresa, és l'addició d'un novè volum, consistent en l'índex alfabètic de tots els conceptes. Una parèmia com *Dels acabats en -ina*, *el millor és la gallina*, la PCC la introdueix pel mot acabar i, per tant, pertany a aquest primer volum. Potser algú buscarà les parèmies de la gallina i no la trobarà. Aquest índex ho resoldria. En qualsevol cas, això no és res més que una idea, que, segurament, s'afegirà a les moltes altres idees que l'aparició d'aquesta obra convertirà en projecte.

JOAN CAVALLE

Ressenyes

21 títols per a aquest Sant Jordi

Estudi i assaig

ELS MALCONTENTS DEL CORREGIMENT DE TARRAGONA

PERE ANGUERA
EDICIONS DALMAU
BARCELONA, 1993

El llibre constitueix una brillant anàlisi sociològica dels components i motivacions del primer aixecament de clars ressons filocalins a Catalunya el 1827. El Camp de Tarragona fou una de les comarques en què els Malcontents obtingueren un major enrolament, sobretot després de l'ocupació de Reus i de la creació de la Junta

d'Alforja. El llibre conté una relació detallada de l'impacte de la revolta a tots i cada un dels pobles del Corregiment.

EL PARLAR DE LA FATARELLA

PERE NAVARRO GÓMEZ
CENTRE D'ESTUDIS DE LA TERRA ALTA
GANDESA, 1992
PRÒLEG DE JOAN VENY

Pere Navarro, professor de Dialectologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili i col·laborador del Centre de Lectura de Reus, ofereix en aquest volum un acurat estudi fonètic, morfosintàctic i lèxic del parlar de la Fatarella, Terra Alta, una de les comarques

catalanes més interessants i menys estudiades fins ara -des del punt de vista dialectològic. La monografia, modelica en el seu gènere, constitueix una bona aportació a la dialectologia catalana -per exemple, enregistra una setantena de mots absents dels grans repertoris lexicogràfics catalans- i ha d'esdevenir una guia excel·lent per a tots els estudiosos que vulguin treballar en la investigació dels parlars de les nostres comarques.

LES BULLANGUES DE BARCELONA DURANT LA PRIMERA GUERRA CARLINA (1835-1937). VOLUM I

JOSEP M. OLLÉ ROMEU
ED. EL MÈDOL

COL FORUM
EDITAT EN COMMEMORACIÓ DEL
CENTENARI DE LES BASES DE MANRESA
TARRAGONA, 1993

Un estudi aprofundit i profusament documentat d'uns moments claus de tensió social en la gènesi del primer nacionalisme català.

LA SELVA DEL CAMP EN EL SEGLE XVIII (POBLACIÓ, SOCIETAT I ECONOMIA)

MARIA RECASENS I ROVIRA
CENTRE D'ESTUDIS COMARCAL
JOSEP IGLÉSIES
REUS, 1992

Fruit de la recerca i estudi dels